

ABDURRAHMAN NESİB EFENDİ ŞİİRLERİ'NDE DİN-TASAVVUF*

M. Sait MERMUTLU**

Öz

Celvetî şeyhlerinden olan Abdurrahman Nesib Efendi, İstanbul'da doğmuş olup yine aynı yerde vefat etmiştir(ö.1842). Şeyh Şehabeddin Efendi'nin oğludur. Üsküdar Hüdâyî Âsitânesi'nde babasının gözetiminde yetişmiş, ondan hilâfet alarak Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi'nde 24 yıl meşâyihlik yapmıştır. Dergâhta insanların irşâdıyla uğraşmış, önemli hizmetler deruhte etmiştir. Nesib Efendi en az beş kuşak şeylik yapan bir aileye mensuptur. Edebî ve sanatçı kişiliğinin yanında, bir mutasavvıf kimliğiyle aslında klasik anlamda bir tarikat adamı olan Nesib Efendi hakkında kaynaklarda doyurucu bir bilgi bulamadık. Bilinen iki eseri vardır: Dîvân ve Mecmuâ. Bu çalışmada Abdurrahman Nesib Efendi'nin hayatı hakkında bilgi vererek, onun dinî ve tasavvufî yönünü değerlendirilmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Abdurrahman Nesib, Dîvân, Tasavvuf, Âsitâne

RELIGION-MYSTICISM IN THE POEMS OF ABDURRAHMAN NESİB EFENDİ

Abstract

Abdurrahman Nesib Efendi, who was a Celvetî sheikh, was born in Istanbul and has passed away in Istanbul (d. 1842). He is the son of Sheikh Şehabeddin Efendi. In Üsküdar Hüdâyî Dervish Convend have grown up under the supervision of his father. Afterwards He received khilafa from Sheikh Şehabeddin Efendi. He was khilafa in Hudâyî dervish convent. He dealt with teaching people in the dervish convent 24 years. Who belongs to a family of at least 5 generations sheike. Next to artist's personality and identity of a literary mystic we will express the fact that the man in the classic sence, a dervish order Nesib Efendi do not have any information about the sources satisfying. He has two known works: Dîvân and Mecmua. In this thesis, I triend to research his life of Abdurrahman Nesib Efendi, spiritual guidanes, religion and sufistic opinions.

Keywords: Sheikh, Abdurrahman Nesib, Dîvân, Mystism, Âsitâne

Giriş

Abdurrahman Nesib'in mutasavvıf kişiliğinin Kur'ân ve Sünneti kapsayan yanı sıra klasik İslâm mutasavvıflarından çok ayrı tutulmaması gerektiğini ifade ederken, şeyhlikten ve din adamlığından başka musîkîşinas tarafı onu belki de diğerlerinden

Makale gönderim tarihi: 09.04.2018, kabul tarihi: 18.04.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.413081

* Bu makale, Harran Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmış olan *Abdurrahman Nesib Efendi, Hayatı, Dinî - Tasavvufî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tahlili*, isimli doktora tezinden derlenerek hazırlanmıştır.

** Dr. Öğrt. Üyesi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Anabilim dalı, msaitmermutlu@hotmail.com

ayırır en belirgin özelliğidir. Dîvânı'nda yer verdiği şiirlerde tarikatla ilgili oldukça geniş bir kavramlar dizisi önümüze çıkmaktadır. Özellikle Zikir, Dergah-Tekye, Dervîş, Mürşid-Şeyh vs. öne çıkan unsurlardır. Bunu yanında şiirlerinde dünyanın geçici yani, fâniliği sıklıkla zikredilerek bütün tasavvuf-meşreb'in dünya hakkındaki kanaatine ortak olmuştur. Bir dünya görüşü ve inanç sisteminin savunucusu olan Nesib'in şiirlerinde yer verdiği dinî ve tasavvufî unsurlar, estetik olmaktan daha çok, kabullendiği bir inancın sonucudur.

1. ABDURRAHMAN NESİB EFENDİ'NİN HAYATI

Kaynaklarda hakkında geniş bir bilgiden yoksun olduğumuz Abdurrahman Nesib Efendi, “Küçük Hakkı” diye şöhret bulan Şeyh Muhammed Şehabeddin Efendi'nin (ö.1234/1818) oğludur. Hangi tarihte doğduğu bilinmemekle birlikte Üsküdarlı olduğu üzerinde kaynaklar müttefiktir. Üsküdar Hüdâyî Âsitânesi'nde¹ babasının nezâretinde yetişmiştir.² Babasından seyr ü sülûkünü tamamlayarak Ayasofya (Cankurtaran) Erdebil Tekkesi'ne geçici şeyh oldu. Babasının vefatıyla da Hüdâyî Âsitânesi'ne 22. post-nişîn³ oldu (1234/1819)⁴. (1234/1827) yılında da “Ordu-yu Hümâyün” vâizliğine getirildi.⁵ Yaratılış olarak gayet edib olan bu zat pek güzel ahlâkı ile üstün gayretli olup halîm, selîm, sahî ve kerîm idi.⁶

Abdurrahman Nesib Efendi, yirmi dört sene post-nişînlilik yaptıktan sonra vefat ederek (1258/1842) Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi'nde babasının ayakucuna defnedildi.⁷ Kendisinden sonra aynı Âsitâne'de oğullarından Muhammed Rûşenî Tefvîkî⁸ ve Muhammed Şehabeddin Efendiler⁹ sırasıyla

¹ Âsitâne hakkında bakınız, Salim Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergahları*, Üsküdar Bel. Bşk.Yay, Üsküdar, 2004; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.I, 2001.

² H. Mahmut Yücer, *Abdurrahman Nesib Efendi ve Eserlerindeki Bazı İlâhileri*, (Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu, 20-22 Mayıs, 2005).

³ Celvetî Tarikatı Silsilesi:1.Pir Hazreti Hacı Bayram Veli, 2.Şeyh Rüstem Halife, 3.Şeyh Muk'id Hızır Dede, 4.Pir Hazret-i Şeyh Seyid Aziz Mahmut Hüdâyî, 5.Şeyh Ahmed, 6.Şeyh Cennetî, 7.Şeyh Zâkirzade Abdullah, 8.Şeyh Osman Atbazarî, 9.Şeyh İsmail Hakkı Bursevî, 10.Şeyh Pertev Ahmed, 11.Şeyh Mehmed Ruşen, 12.Şeyh Mehmet Şehabeddin, 13.Şeyh Seyid Abdurrahman Nesib, 14.Şeyh Seyid Mehmed Ruşen, 15.Şeyh Şehab Efendi.

⁴ Yılmaz Öztuna şu bilgiyi aktarır: “Şeyh Şehabeddin Efendi 1233 senesi evâil-i Rebînde terk-i âlem-i fânî etmekle mahdumları Abdurrahman Nesib Efendi'yi mâh-ı mezburun selhi Bazar günü meşihat postuna iclâs etdiler. Mezbur Şeyh Nesib Efendi'nin Ayasofya kurbünde vaki Erdebil Tekyesi ammileri Eşşeyh Abdi Efendi'ye ba-ışaret-i aliyye tevcih olundu.” (Hüseyin Ayvansarayî – Seyyid Ali Sâtî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, Cild-i sâni, Matbaa-i Amire, İstanbul, 7 Zilhicce 1281, s. 200-202; “Babasının vefatıyla Hüdâyî Dergahı şeyhliğini yapan Rûşen Efendi, bu makamda tam 49 yıl kaldı. En kıdemli şeyh olarak Meclis-i Meşâyih reisliğinde bulundu. Tasavvufî eserlerinin yanında İlâhî Mecmuası Türk Dinî Musikîsi için değerlidir. Pek çok dinî ve lâ-dinî eserler ezberindeydi. Besteli Mevlid ve mirâciyenin bütün bahirlerini biliyordu. Musikîde hocası, Bursalı Duhânî Şerif Efendi'dir. Talebeleri arasında Ali Baba, Ahmed Celâleddin Dede, Said Özok vardır. Mahur ve Müsteâr savtları, birçok İlâhîleri unutulmuştur. Sabâ İlâhîsi elimizdedir.” (Yılmaz Öztuna, *Türk Musikîsi Ansiklopedisi*, C.II, MEB., İstanbul, 1976, s. 188).

⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul, 1308, C.III., s. 328; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiler*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 276; Bu konu hakkında ayrıca bkz, Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İnsan Yayınları, 2004, s. 541.

⁶ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), C.III, Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 49.

⁷ A. Nesib hakkında ayrıca bkz. Nuri Özcan, *Abdurrahman Nesib Efendi*, DİA, C.I, s. 168-169.

⁸ Abdurrahman Nesib Efendi'nin oğludur.(ö.1255/1810) senesinde Üsküdar'da dünyaya geldi. Aklî ve naklî ilimlerden sonra babası tarafından tasavvufî inkişâf elde etti.Pek edib ve zarif,

şeyhlik yapmışlardır. Ayrıca damadı Muhammed Efendi'nin de şeyhlik yaptığını öğreniyoruz¹⁰. Sandukasının baş ucundaki levhada şunlar yazılıdır. "Bu âsitân-ı âlî seccâde-nişînlerinden ve Hz Mevlânâ ve mevlâ'l-ârifin (Kuddise sırruhu'l-metîn) efendimizin evlatlarından es-Seyyid eş-Şeyh Abdurrahman Nesîb Efendi İbnü's-şeyh Şehâbeddîn Efendi. (ö.1258/1842)".¹¹ Vassâf, "Nutm ve ilâhiyyâtı vardır"¹² derken, Bursalı, "Seyyid mahlaslı Dîvânçe'siyle Sülûk-i Celvetiye'ye dair Risâlesi vardır"¹³ der. Yaptığımız araştırmada böyle bir esere rastlamadık. Şairliğinin yanında mûsikî bilgisi de ileri seviyede idi. Dinî ve dindışı besteleri mevcuttur.

2. ESERLERİ

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ve yaptığımız araştırmalar sonucu Abdurrahman Nesîb Efendi'nin, kendi el yazmasıyla şiirlerinin yer aldığı Dîvân'ı ve muhtelif konulara yer verdiği Mecmuâ'sı onun yegâne eserleri olarak değerlendirilmiştir. Kaynakların birçoğunda bu iki eserinden başka Sülûk-i Celvetiye'ye dâir bir risâlesinden bahsedilmekte ise de yaptığımız araştırmalarda zikretmiş olduğumuz eserlerden ayrı ve müstakil bir esere rastlanmadığı, ama

meclis-ârâ, halim, selim, müşfik, zeki ve sahî idi. Hüsn-i hat ve musikîye âşinâ idi. Meclis-i Meşâyih riyâsetinde bulunmuştur. Tabiat-ı şî'riyesi olup güzel kaside ve ilahileri vardı. Kastamonu'ya gidip erbain çıkardı. Elli bir sene Âsitane'de şeyhlik yaptı. Zamanın Sultanlarından ilgi görmüştür. Özellikle Abdülmecid'in kendisine çok muhabbeti vardı. Sultan Abdülmecid hankâh ve türbeyi yeniden yaptırıp ziyarete geldiğinde dış kapıda ayakkabılarını ta'zîmen çıkartmış ve çoraplarıyla yürüyerek gelmişti. Türbeye girmeden önce Sultan, Rûşen Efendi'ye, "Efendim delil olunuz, önce siz giriniz" deyince Rûşen Efendi "Pâdişâhım zât-ı şahâneleri âlem-i dünyanın Hazret-i Pîr ise âlem-i ma'nânın pâdişâhdır. Âciz bir dervîşin iki pâdişâh arasına girmesi olur mu" demiş. Pâdişâh çok hoşlanmıştı.(Vassâf, a.g.e., s. 50). Vefatı (1309/1892) dir. Bursalı Mehmed Tahir, vefat tarihini (1309/1891 olarak belirtir (Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, İstanbul, trz, s.178-79). Aziz Mahmud Hüdâyî bitişindeki türbede yatar. Sandukası önündeki levhada "Hz. Pîr, Mevlânâ (k.s) sülâle-i tahirelerinden olup Hz. Pîr Hüdâyî (k.s) âsitân-ı refî'u's-şân-ı pîrânelerinde seccâde-nişîn iken, celvet-hâne-i Cenâb-ı Hayy u Bakî'ye intikal eden es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Rûşenî Efendi (k.s) hazretleri İbnü's-Şeyh Abdurrahman Nesîb Efendi İbnü's-Şeyh Muhammed Şehabüddîn Efendi İbnü's-Şeyh Muhammed Rûşenî Efendi İbnü's-Şeyh Abdurrahman Efendi İbnü's-Şeyh Mustafa Efendi İbnü Aydosî İbrahim Paşa (kaddeslahu esrârehum) diye yazılıdır (Vassâf, a.g.e., s. 50-51; Süreyya, a.g.e., II, s. 422). Ayrıca Fezâil-i Ramazan, Fezâil-i Muharrem, Vaazlardan oluşan Meclis, Vâkıat-ı Hüdâî'den derlenen *Sülûk-i Celvetiye* ve *İlâhiyyât Mecmuâsı* isimli eserleri vardır (Bursalı, a.g.e., s. 178).

⁹ A.Rahman Nesîb Efendi'nin küçük oğludur. Bu da Üsküdar'lıdır. Ağabeyi Mehmed Rûşenî'nin vefatından sonra geçtiği makamda yirmi bir sene hizmet verdi. Sair meşâyihle temas etmez, halktan hoşlanmaz garip halli bir zattu. 1330/1912'de vefat etti. Yerine Mehmet Rûşen Tevfikî'nin kerimezâdesi olan Mehmed Gülşen Efendi Şeyhlik yapmıştır. Kabri Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânı'ndadır (Vassâf, a.g.e., s. 51).Her sene Ramazan'da câmiin müezzin mahfilinde büyük sofralar kurup iftâr verdiği ve eli açık bir insan olduğu ifade edilirken, büyük bir âlim olmamakla birlikte irfân ve fâzilet sahibi özelliğiyle Abdulhamid'in mukarrebelerinden Lutfî Ağa'nın da hayranlığını kazanmıştı (Cemaleddin Server Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Tarihi Notları*, B/93, 160'dan naklen Yılmaz, a.g.e., s. 277). Hankâh'ın ta'dil ve tamiri için büyük hizmetlerde bulunmuştu. Üç katlı ve on sekiz odalı şeyh dairesi bunun zamanında yaptırılmıştı (Yılmaz, a.g.e., s. 277).

¹⁰ A.Rahman Nesîb Efendi'nin damadıdır. Kabrine yakın yerde medfundur. Mesut Çelebî isminde meczûb bir oğlu vardı. O da burada medfundur (Vassâf, a.g.e., s. 50).

¹¹ Vassaf, a.g.e., s. 49.

¹² Vassaf, a.g.e., s. 49.

¹³ Bursalı, a.g.e., s.179.

Mecmuâ'da yer verilen muhtelif konulardan dolayı bu esere farklı isimler verilmiş olduğu kanaatine varılmıştır.

2.1. Dîvân

Abdurrahman Nesîb Efendi'nin "Seyyid" mahlâsıyla kaleme aldığı şiirleri Dîvânî'nda toplanmıştır. Bir şair olarak esas gücünü gösteren eseri Dîvânî'dır. Hacı Selimağâ Kütüphanesi, Hüdâyî Kitapları, nr.1268 (Bazı kaynaklarda bu nr. 1806 olarak karıştırılmıştır), 97 vr., 22 st., 235X165mm dış, 190X130mm iç ve müellif hattıyla kaleme alınmış eser, mukavva ciltlidir..

Eserin ikinci varlığında Abdurrahman Nesîb'in dedesi Şeyh Mehmed Rûşen Efendi'nin ilâhîleri bulunurken, 3a-6b varakları arasında da babası Şeyh Şehâbettin Efendi'nin ilâhîleri yer almaktadır. Defterin 9a-97a varakları arası müellifin kendi Mûnecat, Na'at, Kasîde, İlâhî, Gazel ve Şarkıları yer almaktadır.

Bazı kaynaklarda belirtilenin aksine, müretteb olmayan Dîvân'daki şiirlerin bazıları kırık talik, bazıları sülüs bir hat ile, yerli yersiz biçimde bazen mükerrer olarak sahifelerde yer alırken, (vr.43a) dahil olmak üzere şiirler Na'at ya da İlâhî olarak belirtilmiş ve (vr. 81a)'a kadar sağlıklı olmasa da numaralanmıştır. Tespit ettiğimiz kadarıyla Dîvân'da: 85 adet Mûnecat, 4 adet Tevhid, 100 Na'at, 3 adet Tahmis (Rûşenî, Fazlî, bilinmiyor), İmam-ı Evvel-i Şehriyârî Efendi için bir Gazel, 3 adet Şarkı, 14 adet Müfred, 4 adet Ligayrihi, 2 adet Beyit, 2 adet Li-müellifih, geri kalanlar da Kaside, Gazel ve İlâhî olarak yer almıştır.

Şiirlerde ana tema, günahkâr bir kulun, Allah'tan bağışlanma ve mağfiret isteği; onun Habib'i ve Resûlü'ne duyulan aşk ve muhabbetin dillendirilip hesap gününde şefkat ve şefâatının talebi gibi konular öncelikli olarak ifade edilebilir. Dîvân'daki şiirlerin sanat kaygısından uzak, Allah'tan bağışlanma ve mağfiret dilenme temelli olduğu ve bu konuda da okuyucunun oldukça samimi yakarışlara muhatap tutulmakta olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. Mecmuâ

Hacı Selimağâ Ktp, Hüdâyî Bölümü, nr. 1806 olup 92 vr., 170X120 mm iç, 200X14 mm dış ve müellif hattı olup, mukavva bir cilt içinde kırkanbar niteliği arz etmektedir. Abdurrahman Nesîb Efendi, zaman zaman âyet ve hadislerle süslediği eserinde Arapça, Farsça kasidelerle birlikte yine Arapça olarak kaleme aldığı muhtelif hutbeler ve İbrahim Hakkı, İsmail Hakkı, Niyazi Mısırî ve Nureddîn Cerrahî gibi mutasavvıfların güftelerine yer vermiştir. Dini ve itikadî bazı konuların yanında Hüdâyî dergahı şeyhlerine ait bilgileri de barındıran "Mecmuâ" içerisinde, çeşitli zamanlarda yapılacak duâ şekillerine ve duâ türlerine örnekler verilmiştir.

Yaptığımız incelemede yer alan başlıca konular şöyledir:

Duâlardan bahsedilmiştir. Özellikle farklı zamanlarda olarak-Arapça olarak Risâle-i Besmele-i Şerîf- Arapça bir risâle (Risâle-i İmkâniyye li's-Seyyid Şerîf)-Hâzâ Kasîde fi'l-Esmâi'l Müenneseti li ibn Hâcibi'l-Mâlîki-Arapça kasîdelerden bahseden bir bölüm-Arapça olarak "Hata" konusu-Arapça olarak insanın yaratılışı ve hakikatiyle ilgili-Bir duâ (Ebu Hasen Şâzîli'ye ait)-Bazı Batıl Mezhep ve Tarikatlar anlatılır: "Hâşimiyye, Havâriyye, Mürciyye, Ezeliyye, Cebriyye, Nasriyye, Yunusiyye, Mansuriyye, Hatabiyye, Ca'feriyye, İsmailiyye, İmamiyye, Rafiziyye, İlhamiyye, Hakemiyye, İbâhiyye, Evliyâiyye, Yezîdiyye, vs."-

Muhtelif şiirler-Füsûsu'l-Hikem'den bir değerlendirme: "Nûr-i ezher Kibriyye-i Ahmer Şeyhu'l-Ekber Hazretleri"-Muhtelif şiirler-"Varlıkların oluşumu"İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Ma'rifetnâme adlı eserinden aktarılır-İki şiir ve İstihâre duâsı-Bazı Hüdâyî dergâhı şeyh ve pirlere vefat tarihleri-Azîz Mahmud Hüdâyî tarikat halîfelerinin isimleri-Osman Fazlî-i ilâhî Efendi'nin vefatı-İsmâil Hakkı Bursevî'nin şiirlerinden Hüzam ve Beyati Makamında şarkılar- ruhun önce ve sonraki devreleri-"Hz. Üftâde'nin vaz' ettikleri bazı tereke-i tâclar- Hz. Fatîma'dan rivâyet olunan bir hadis-Acem makamında bir şarkı-Osmanlı Sultanlarının doğumları, tahta çıkış tarihleri, saltanat süreleriyle ölüm tarihleri-Çeşitli duâ ve şiirler-Bazı tekke isimleri- Tarîkata kısa bir izah-"Nûreddin Cerrâhî'nin nutku" isimli bir şiir-Muhtelif duâlar ile "yeni sene duâsı" ve "İstihâre namazı"-Eşrefoğlu Rûmî'nin bir şiiri-Şeyh Mehmed Rûşen Efendi'nin hayatı-İstanbul'da medfun sahâbelerin isimleri-Arapça Hutbe-i şerîf (dört adet)-Bir adet "Duâ"-İbrahim Hakkı Bursevî hayatı-Cinlere karşı okunacak duâ-Hazret-i Fatîma'nın evlendirilmesi ve Peygamber Efendimiz'in hutbesi-Namaz sonunda mihrabta imamın okuyacağı duâ-Hüdâyî Efendi'nin şeyhlerin kendi çocukları için binaları hakkındaki ifadeleri-

Hüdâyî Hazretlerinin Küçükayasofya'ya şeyhliği ve bazı olaylardan sonra vefatı-Zâkiri Hazretleri ve Zâkirzâde Abdullah Efendi hakkında malumat- "Akikâ" duâsı.

Ayrıca Öncildin iç sayfasında muhtelif konularda kaleme alınmış Hadis-i Şeriflerle beraber muhtelif güzel kelâmlara da yer verilmiştir. Mesela Hasan Basrî'den mervî kelâm olarak gösterilen "en-nazaru ilâ vechi'l hüsnî ibâdeh", ve yine "el-beşâsetü atiyetü's sâniyye", "el-atyye bi-kadri'l-hediyye" gibi. Birkaç beyit içerisinde şair Sabit'e ait Farsça bir beyit de bulunmaktadır.

Kitabın arka kapağı iç kısmında ise âyet, hadis ve birkaç beyitle birlikte aşağıdaki iki metin yer almaktadır: Bu metinlerde Abdurrahman Nesib, türbede kabirleri bulunan bazı akrabalarını tanıtır.

"Pederim efendim merhumun medfun olduğu türbe-i şerifede kapı karşısında Aişe Sultan türbesi duvarına muttasıl Mesud Çelebi Efendimizin biraderleri on sekiz yaşında belde-i İzmir'e hakim olan Mustafa Efendi hazretleri medfundur. İşte bu ikisi hafîd-i Hazret-i Pîrdirler. Ve onların sol taraflarından yani kapıdan girer iken sağ tarafda evlâd-ı Hazret-i Pîrden Abdülhay Efendi medfundur. Seyyid Mehmed Ebussuud İmadzâde Abdülhay Efendinin oğludur. Ve Abdülhay Efendi dahi Hazret-i Pîr'in kerîmezâdesidir ve vâlideleri Şerîfe Fatîma Hanım'dır. Aişe Sultan türbesi ile mulakkab ve şöhret-yâb olan türbede Mihrimah Sultan Kerimesi Mezbure Aişe Sultan medfundur ve Mes'ûd Çelebi Efendi medfundur. Ve Aişe Sultan hemşire(si) Hadice Sultan İmrahor'da türbe-i şerifede medfundur. Ve Aişe Sultan türbesi ittisalinde bağçe ki el-ân arsa-i hâliyedir, on yedi hücre mamur ve mevcut olmak üzere bu mahallin meşihatı Şeyh Hazret-i Hüdâyî'ye meşrutadır."

"Pîrimiz Şeyh Mahmud Hüdâyî (k.k) Hazretleri işbu cami-i şerifin mahallini dokuz yüz doksan sekiz tarihinde mukaddemen ev yeri, yani Muhammed ve Ahmed nam iki biraderlerin menzil ve hanesi olup vekil-i şer'leri Ali Beg Nam kimesneden bin on yedi guraşa iştirâ buyurub cami-i şerif binâ ve ihyâ buyurmuşlardır."

H.Mahmut Yücer'in de dediği gibi “Mecmuâ bu haliyle bir din görevlisinin el kitabı, bir şeyh efendinin sevdiği güfteleri kaydettiği not defteri veya kendi gönlüne tulû eden bazı mısraları kayd ettiği ajanda”¹⁴ gibi değerlendirilmesi yerinde bir tespittir.

3. ŞAHSİYETİ

Dinî ve Tasavvufî Yönü

Abdurrahman Nesîb Efendi, babasının şeyhlik görevinden dolayı zaten çocukluk yıllarından itibaren tanış olduğu tasavvufî bir çevreye sahipti. Anlaşıldığı kadarıyla babasının özel gayretiyle de tasavvuf hayatının tamamen içine girmiş ve nihayet Âsitâne'ye meşihatla görevli kılınmıştır. Şiirlerinde ehl-i sünnet bir itikadın savunuculuğunu yapan Nesîb Efendi, aynı zamanda Dîvân sahibi meşâyih arasındadır. Onun şeyhlik özelliği, bütün mutasavvıflar gibi hayatına yansımış ve şairliğini de etkisi altına almıştır. Bu yüzden Dîvânı'nda yer verdiği şiirlerin hemen hemen hepsi tasavvufî muhtevâyâ sahiptir.

Dîvân Edebiyatı'nda din ve tasavvufun etkisi ile “dünya görüşü” ve “hayat anlayışı” dünyanın geçici ve fânî olduğu üzerinedir. Bu geçici nimetlere aldanıp da esas (bâkî) âlemi ihmal etmemek ve bu âlemin ancak bâkî âlem için bir hazırlık yurdu olabileceği düşüncesi edebiyatımızı da etkileyen din kaynaklı ve tasavvufî bir hayat görüşüdür. Abdurrahman Nesib de hem mutasavvıf hem de şair kimliğiyle bu temâyüle katılır:

Belâ-yı nefisle kulun hevâyâ mübtelâ oldum

Ğam-ı dünyâ ile düşdüm giriftâr-ı hevâ oldum(31b/116)

Fânî bu dünyâ bâkîdir 'ukbâ

SEYYİD 'ukbâyâ varmasın iste(63a/266)

Neylesün dünyâyı gönlüm böyle cânân var iken

İstemem ağyâr-ı Hakk'ı ol ulu Mevlâdeyem(71a/314)

Sen bakub ârâyiş-i dünyâyâ virme gönlünü

Şâd iken ğam-nâk ider bir gün olur Kadir Hudâ

Zevk-i fânîye bakub aldanma virme kalbini

Var iken ol yoğ ider bir gün olur Kadir Hudâ(75a/338)

Zînet-i dünyâyı görmem didemin arzusu sen

¹⁴ Yücer, a.g.s.

Eylemem aslâ nazar geçdim o ednâdan ben(84a/393)

Allah sevgisine dünya muhabbetinin tercih edilmemesi gerektiği şu şiirde vurgulanmıştır:

*Hakdan özge var mıdır sevelim
Ğayrı dost var mı cihânda görelim*

*Vâhid ü Ferd ü Sameddir ol güzel
Virelim dünyâyı Hakk'ı alalım*

*Dü- cihândan giçelüm âvâre-dil
Gel seninle ana dâim varalım(79b/365)*

Sünnî âkideye inanan bir Müslüman olan Abdurrahman Nesib, Allah'a olan tahkikî imânını en açık bir şekilde ortaya koyan beyitler yazmıştır:

*Mâlik-i mülk-i ezelsin Hayy u İlâh u ebed
Kalemi aldım ele ben didim Allah ehad(9a/1)*

*Sen 'avâlim Pâdişâhısın sana yokdur nazîr
Pâdişâhâ kılma kapından beni redd ebed(13a/22)*

*Ey Hudâvendim Ğânîsin ben kulun ednâ fakîr
Ol Şefî 'ü'l-Muznibîn hakkına ol sen dest-gîr(13a/22)*

*Ey Şehinşâh-ı ezel ve'y Pâdişâh-ı bî-zevâl
Yokdurur misl ü nazîrin ey Hudâ-yı zü'l-celâl*

*Vâhid ü Ferd ü Ehadsin Hayy u Kayyûm u Samed
Zât-ı pâkinde evlâ vasf-ı kadîmin lâ-yezâl*

*Rabb-ı a'lâ Hâlık-ı arz u semâvâtü'l-'ulâ
Mûcidü'l-ervâh ve'l-acsâd u memdûhu'l-fi'âl(25a/84)*

İlâhi vahiy eseri olan Kur'ân, bütün inananlar için tek kaynak olarak gösterilir:

Sana Kur'ân-ı İlâhî yetişür pend ü nush

Terk-i terk it SEYYİDÂ sen ehl-i Hak ol ehl-i Hak(10b/8)

Peygamberlerden Hazret-i Süleyman, Eyyûb, Yusuf, Yakub ve İbrahim'in de yer aldığı şiirlerde elbette en fazla beyitler Hazret-i Muhammed'le ilgili tutulmuştur. Kur'ân'ın, kâinâtın yaratılışına sebep gibi yüce bir şânın sahibi Peygamber'e indiği binlerce âyetin, adeta onun sözlerinde ve vasıflarında vücut bulduğunu söylerken çok samimidir:

Vücûdun bâis-i kevn ü mekândır yâ Resûlallah

Sözün âyât-ı Kur'ândan nişândır yâ Resûlallah(27a/95)

Senin şânında münzeldir hezârân âyet-i Kur'ân

Kelâm-ı Rabb-i mutlakdır senin evsafın gûyâ(81b/379)

Dîvân'da birçok isim, sıfat, terkip ve benzetmelerle birlikte zikredilen Peygamberimiz için kaleme alınmış olan 100 adet Na'at, Allah'ın Habîbi ve Resûlü'ne duyulan sevgi, saygı ve bağlılığın ifadesi olsa gerektir. Söz konusu Na'atlarda Mi'râc olayına vurgu yapılmıştır:

Lâ-cerem kadr-i mu'allâ 'arş-ı a'lâda

Sûre-i İsrâ dahî Mi'râcını takrîr ider(12a/16)

Anın Mi'râcına burhân olur bu sûre-i İsrâ(62b/264)

Şeb-i Mi'râc makâmın kaabe-kavseyni ev ednâdır

Senin ol dem gözünde gördü Hakk'ı yâ Resûlallah(32a/119)

O'nun sıfatı ve sureti **Seb'ü'l-mesânî** de denilen "**Fatihâ**" suresine ve "**Felâk**" suresine benzetilmiştir:

Kaşın mihrâbına her kim teveccüh

İderse ol okuna seb'ü'l-mesânî¹⁵(16a/36);

¹⁵ "Seb'an mine'l-mesânî" (Hicr, 15/87). Yaygın görüşe göre Fatihâ Sûresi kastedilir.

Sûret'i, bir mısradaki "**Felâk**" sûresiyle ilişkilendirilerek Divân'daki yerini almıştır:

Demâdem sûretinrabbu 'l-felak¹⁶ olmuştur(32a/119)

Zülfünün rengini kim ve 'lleyli hoş tefsîr ider(12a/16)

Ve 'd-duhâ ve 'l-leyleli verd-i zülfünü tefsîr ider(53a/221)

Birçok beyitte dillendirilen samimi sevgi ve saygı, mümin duyarlılığının ifadeleridir:

*On sekiz bin 'âlemin fahrı Muhammed Mustafa
Hem Şefî 'ül-Müznibîn olan Muhammed Mustafa*

*Derd-mendim sâilem kapunda ey Şâh-ı Rüsûl
Bir nazar kıl gönlümü şâd it Muhammed Mustafa*

*İns ile cinn her biri dergâhının muhtâcıdır
Rahm u şefkat sendedir zîrâ Muhammed Mustafa(72a/319)*

Âhirete imân, imânın esaslarından birisidir. Şairimizin Divânı'nda söz konusu mefûmün bir takım terkiplerle kullanılarak dünyaya tercihi şahit tutuluyoruz:

SEYYİDÂ dünyâyı terk it âhiret râhına gir(64b/275)

Âhireti unutmak, en büyük dert olarak görülmektedir:

*'Âlem-i fânîde âyâ bundan özge derd mi var
Âhiret fikrin unutturdu ğam-ı ehl ü 'iyâl(25a/84)*

"Kıyamet, haşr, amel defteri, cennet ve cehennem" Abdurrahman Nesib'in üzerinde en fazla durduğu konular arasında sayılabilir.

¹⁶ "Feleklerin Rabbi olan Allah'a sığınırım de" (Felak, 113/1).

Kıyamette akıbetinden endişelenen bir hassasiyetin sözcülüğünü yapan şair, mahşer günü, en çok yaptığı suçlarından dolayı yüzü kara olarak Allah'ın dîvânına çıkma mahcubiyetini beyitlerine taşımıştır:

Rûz-i mahşer itdüğim 'isyânı urma yüzüme
İtme mahcûb gel kerem kıl lutf u ihsân sendedir(25b/88)

Günahkâr birinin amel defteri de tabi ki yüzü gibi kara olacaktır:

Karedir yüz hem siyâh oldu günâhım defteri
Bâr-gâh-ı Kibriyânda cümleden asğâr benem(73a/328)

Cehennem korkusunu beyitlerinde hissettiren şair, cennet için de ümitvârdır:

SEYYİD'i 'afvınla âzâd eyle yakma âteşe
Lutf idüb gösterme nârı cennete vir ana râh(72b/324)

Şefaât konusunda mümince bir anlayışın gereğini ortaya koyan Abdurrahman Nesîb, Dîvânı'nda sıkça yer verdiği bu kelimeyle birlikte zaman zaman da “şefkat” kelimesini zikretmiştir.

Suçum bildim sana geldim şefâ 'at yâ Resûla 'llah
Heman ihsânına kaldım şefâ 'at yâ Resûla 'llah(57b/244)

SEYYİD'in cürm ü günâhı eyledi mahcûb ânı
Ümmetindir eyle şefkat Muhammed Mustafa(70b/312)

İmânın esaslarından olan kaza-kader konusu,¹⁷ “Kaderiyye” ve “Cebriyye”yi doğurmuştur. Beşerî irâdenin yerine Allah'ın irâdesini ikame eden “Cebriyye”, Abdurrahman Nesîb'in de şiiirlerinde savunduğu görüşün ifadesidir. Bu görüşü destekleyen âyetlerde, Allah'ın irâdesine işaret edilmiştir.¹⁸

Hiç 'amel nâfi' olur mu olmayınca lutf-i Hak

¹⁷ Kaza ve Kader mevzuu için bkz. D.B.Macdonald, *Kader*, İA, MEB, Yayınları, İstanbul, VI, 1993, s. 41-42.

¹⁸ Bakara, 2/253; Kehf, 18/39; Hadîd, 57/22, vb.

Çün kaderde var ise kahr-ı ezelden el-emân(64b/277)

Mübtelâ kullar ne kılun derdlere dermân senin

Çâre teslîm ü rızâdır hüccet ü bürhân senin(18a/47)

İtmeyen teslîm-i hâlin bilmez ol Hallâk nedir

Bu cihânda kârı her dem âh ile zârîdir(63b/270)

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğin “akıl” olması gerçeğinden hareketle, beşerî sorumluluğun ifadesi olan “ahlakî davranışlar” kişinin kendi irâdesi altında gelişme gösterir. Yani bu davranışlardan sorumlu olan, sadece davranışı ortaya koyandır. İnsan, iyi-kötü, günah-sevâp gibi ortaya çıkan bütün davranışlarından başkasını değil, ancak kendisini sorumlu tutabilir.

Kader konusunda fatalist görüşü benimseyen Nesîb, ahlakî sorumluluklar çerçevesinde cüz’i iradeyi savunur. Ortaya konulan bu tavır tamamen ehl-i sünnet görüşünü yansıtmaktadır. “Biz ona doğru ve eğriyi göstermedik mi”¹⁹, “Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür”²⁰ âyetleri de kişiyi kendi davranışlarından sorumlu tutar:

Benden olandır sehv ile nisyân

Senden olmuşdur ‘afv ile ğufrân(48b/203)

Benden hatâ senden ‘atâ

Yüce Hudâ kıl merhamet(68a/297)

Dîvânî’nın incelenmesi, Abdurrahman Nesîb’in inanç ve samimiliğini ortaya koyar. Zaman zaman kötü huy, alışkanlık ve çirkin davranışları irdeleyen; kimi beyitlerde bunları değiştirmeyi öğütleyen; kendi ayıp ve kusurlarını sakınmadan dillendiren Nesîb, bazan da daha ileri giderek kendini bile levîm etmekten kaçınmayarak, temelde bu cüz’i iradenin sözcülüğünü üstlenir ve kendi ihtiyarıyla ortaya koymuş olduğu hâl ve davranışlardan kendini sorumlu tutar:

Nefs ile İblîse uydum ben hatâ itdim meded

Pâdişâhım ‘âsiyem ben çâre sendendir meded(12b/20)

‘Abd-i ‘âsiyem İlâhi eyle sen ‘afv u meded

¹⁹ Beled, 90/10

²⁰ Nisa, 4/123

Bu kulun 'isyânı çokdur hem günâhı bî-'ade(13a/22)

*İlticâya yok yüziim dergâha tutam ben anı
Çok günâh itdim kapunda ey Şehinşâhım benim*

*'Abd-i mücrimdir bu SEYYİD lâyıık-ı tard u 'azâb
Bildi şimdi cürmünü 'afv eyle hünkârım benim(17b/45)*

.....
*Âsitân-ı 'izzetinde varmağa yok bende yüz
Zât'ına lâyıık olan ihsânın eyle sen bana(82a/380)*

*Bâr-gâh-ı 'izzete lâyıık 'amel yok bende
Bana çâre ola mı Hakk'a du 'âdan gayrı(95a/473)*

*Ey Hudâvend'im Efendim her kabahat bendedir
Lîk fazl u 'afv u ğufrân u 'inâyet sendedir(57a/240)*

*Gerçi 'âsîdir bu SEYYİD mücrimin
'Afvın ile fazl u ihsân eylegil(43a/173)*

*Cenâb-ı 'izzete lâyıık ne var a 'mâl ü ahlâkım
Mukarrım ben işim her dem hevâdır yâ Resûla'llah(86b/409)*

Bu 'âlemde geçürdim nâzenîn-i 'ömri kabâhatle(95a/472)

Kimi beyitlerde “Sâil, bî-çâre, mücrim, derd-mend, âciz, bîgâne, bende, âsî, kul” gibi tanımlar, aynı zamanda şâirin melâmî yönünün bir tezâhürüdür. Az çok bütün tarikatlarda var olan melâmet fikrinin, bütün şiirleri ele alınıp incelendiğinde Nesîb'in de şahsiyetinin önemli bir bölümünü oluşturduğuna şahit olabiliriz. Melâmîliğin başlıca esasları onun şiirlerinin önemli bir kısmına hakimdir. Yaratıcı'ya mutlak teslimiyetin ifadesi olan kaza-kadere bağlılık mutlaktır:

*Hiç 'amel nâfi' olur mu olmayınca lutf-i Hak
Çün kaderde var ise kahr-ı ezelden el-emân(64b/277)*

Mübtelâ kullar ne kılsun derdlere dermân senin

Çâre teslîm ü rızâdır hüccet ü bürhân senin(18a/47)

İtmeyen teslîm-i hâlin bilmez ol Hallâk nedir

Bu cihânda kârı her dem âh ile zârîdir(63b/270)²¹

Melâmetîler kitmâna (sır saklamaya) azami ölçüde çaba sarfederler. İçlerindeki sırrı asla izhâr etmez, yani bâtını zâhire yansıtmazlar. Ancak nadiren ehline hakîkatı ifade edebilirler.

Abdurrahman Nesîb, muhtelif şiirlerinde özellikle melâmiliğin bu tavrına çok daha riâyetkâr görünür:

Dirîğâ hasrete yandı bu sînem nâr-ı 'aşkınla

Kime ifşâ idem sırrım benim hüzn ü melâlim var(68b/301)

Saklar idim sırrımı cânâ ki i'câz olmasun

Sevdiğim dahî bu hâle mahrem-i râz olmasun(92b/447)

İtmedim izhâr dâimâ sırrımı bir dâneye

Söylemem vallâhî râzım gayrı bir bigâneye(67b/293)

İtmedim bu sırrı ifşâ sakınub ağıyardan

Âh u efgân ile zârım çok zamandır gizledim(93b/464)

Sırr-ı 'aşkın saklaram sînemde ben cânım gibi

Var mıdır dünyâda âyâ bana cânânım gibi(66b/286)

Şair, bir beyitte de melâmetîliği isim olarak zikrederken, insanların bakış açılarına dikkat çeker:

SEYYİDÂ fânî 'âlemde her melâmet ehline

Sen tevâzu' eyle dâim ana dervîşâne bak(58a/246)

Şeriatın bütün kurallarına kayıtsız şartsız bağlılığıyla bilinen şairin, tevekkül ve kanaata dair fikirleri de melâmiliğin anlayışını ortaya koyar:

²¹ her dem/ânın

İtmeyen teslîm-i hâlin bilmez ol Hallâk nedir
Bu cihânda kârı her dem âh ile zârîdir(63b/270)²²

Neyleyim fânî cihânın zevkini
Mâsivâden dâimâ istiğnâdeyim(83b/392)

İrâdeyi ortadan kaldırmak anlamındaki rızâ, tevekkül ve sabrı bütünleyen ruhî bir mertebedir. Allah'ın kazasına rızâ göstermek, her halükârda ondan râzî olmaktır:

Mihnetim takrîre gelmez ise de ben râzıyım
Bilürem encâmı elbet lutf olur kahrın senin(74b/335)

İslâmî vasıflardan olan ihlas, salih amelle birlikte, imânın devamı olup, samimi ve temiz bir gönlün halidir. Melâmîler, işte bu halin en olgununu hayatlarına geçirip yaşatmaya çalışırlar:

Her işim riyâ u ğaflet ile nisyândır benim
Yokdur ihlâs ile bende emr-i Hakk'a imtisâl(25a/84)

Sabır, mükemmel, eksiksiz insan olabilmenin en önemli menzillerden, en temel makamlardan biri olarak kabul edilmiştir.²³ Abdurrahman Nesîb'in Dîvânı'nda yer alan bu mefhum, bir şiirin konusunu oluşturmaktadır:

Vâsıl-ı yârân olursun bir zaman sabr it gönül
Yâr ile tenhâ kalursun bir zaman sabr it gönül

Âh u zârî ile geçer 'âşıkın her bir demi
Gel hâmûş ol açma sırrı bir zaman sabr it gönül

'Âşıkı ma 'şûka vâsıl eyleyen 'aşkıdır müdâm
Ğayre bildirme bu hâli bir zaman sabr it gönül

Çün seni 'aşk âteşine yandıran mahbûb ise

²² her dem/ânın

²³ Uludağ, a.g.e., s.136.

Âteş-i 'aşk ile kül ol bir zaman sabr it gönül

Kâr-ı 'aşık dembedem 'aşkile sûzân olmadır

Rûz u şeb sen yak bu cismi bir zaman sabr it gönül

Ol cihân-ârâ cemâli seyr idüb âh it hemîn

Zâr u efgân it demâdem bir zaman sabr it gönül

SEYYİDÂ bağı-ı vücûdun gel hazân itsün senin

Vâsıl-ı cânân olunca bir zaman sabr it gönül(31a/115)

İbâdet, şair için kulluğun gereği olarak, âhiret yurdunda rahat edebilmenin anahtarıdır:

Ger dilersen var uhrâda safâ

Gel 'ibâdet eyle Hakk'a dâimâ(84a/394)

Hülefâ-i Râşidin'den dört büyük hâlifenin de yer aldığı Dîvân'da, özellikle Hazret-i Ebubekir ve Hazret-i Ömer için yazılmış müstakil şiirlerin yanında, Hazret-i Peygamber'in torunları olan Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin'le ilgili bir beyit de kaleme alınmıştır. Dinine bağlı samimi bir Müslüman olan Abdurrahman Nesîb'in ahlakî görüşlerini yansıtan şiirleri dinî temellidir. Fazilet, izzet ve adâlet gibi ahlâkın müsbet unsurlarıyla; Tul-i emel, nisyân, noksan, sehv, hata gibi menfî unsurları Dîvân Edebiyatı'nın özellikleriyle birlikte, tasavvufi boyutuyla mezc ederek hikemî anlayışın özelliklerini ortaya koyan Nesîb Efendi, çoğu zaman eğitimci kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır:

'Âşika vird-i zebân olmuşdurur çünkü niyâz

Bâr-gâh-ı 'izzetinde dâim ilticâyâ bak(57a/242)

Çün güzer-gâh oldu 'âlem 'âkıl isen ol ırâk

Alma bu dârü 'l-fenâyı elde ise gel bırak

Sen gönül virme anın sîm ü zer ü zînetine

Bu zen-i dünyâyı terk it ana vir sen üç talâk(64b/275)

Olma hem-dem itme sohbet SEYYİDÂ anlar ile

Zâhid-i nâdân yüzünden el-emân el-emân(30b/113)

*Giç hevâdan sâlik-i râh-ı rızâ ol ey gönül
Târik-i nefis olmayanlar Hakk'a olmaz âşinâ(22a/68)*

*Müznib isen tut yüzün dergâha ağla rûz u şeb
Tutmayan yüz bâr-gâha 'afva olmaz âşinâ*

*SEYYİD âlûde-meşreb olma Hakk'a sen kıl hazer
Emr-i Hakk'ı tutmayan Rıdvâna olmaz âşinâ(22a/68)
Giç vücûdundan serâ-yı vahdeti bul ey gönül
Bulmayan vahdet-serâyın Hakk'a olmaz âşinâ*

*İtdüğün 'ısyâna nâdim olagör her rûz u şeb
Çün peşîmân olmayan Allah'a olmaz âşinâ(71a/313)*

*İbret al sen ehl-i 'ukbâdan hemîn
Âteş-i ğaflet ile mahrûr olan(49a/206)*

Abdurrahman Nesîb'in ehl-i sünnete bağlı bir mümin olduğunu bildiğimizi tekrar ederken, Hanefî Mezhebi'nin İmamı Ebû Hanife'nin öğrencilerinden İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed'e işaret vardır:

Hem İmâmeyn ile evtâd-ı latîf hakkı için(61a/261)

Nakşîbendîlik istisna edilirse, tasavvuf tarihi incelendiğinde, çoğu tarikatların âyin ve zikir usullerinde edebiyat ve özellikle de musiki ile sıkı bir ilişki görülür. Özellikle Mevlevîlik, Kalenderîlik ve Bektaşîlik'teki âyinlerde edebiyat ve musîkî bol kullanılan iki unsur olmuştur²⁴. Mutasavvıf bir postnişîn olmanın yanında musîkiye olan ilgisi, ortaya koyduğu bestelerle, anlaşıldığı kadarıyla bir hevesten ziyâde, bu uğraşı, Nesîb'in mensup olduğu tarikatla da (Celvetîlik) yakından ilgilidir. Tekke musîkîmizde önemli bir yeri olan bu tarîkatın kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin aynı zamanda bestekâr bir musîkîşinâs olması bu tarikat ve mensuplarının bu konuda daha rahat ve serbest bir biçimde hareket kabiliyeti kazanmalarına imkân sunmuştur. Dolayısıyla musiki Abdurrahman Nesîb'in sosyal hayatının profesyonel bir tarafını da gösterir.

²⁴ A.Yaşar Ocak, *Kalenderîler*, Ankara, TTK. Yayınları, 1999 , s. 217.

Bu kısa açıklamanın ardından sanıyoruz ki Abdurrahman Nesîb'in iç dünyası ve fikir yapısı arka planı daha net anlaşılacaktır.

Abdurrahman Nesîb Efendi, beş kuşaktan beri meşâyih olan bir sülâlenin aynı hizmeti devam ettiren bir feridir. Üsküdar Hüdâyî Âsitânesi'nde babasının nezaretinde yetişerek seyr ü sülûkünü tamamlamış ve bir müddet Ayasofya (Cankurtaran) Erdebil Tekkesi'nde geçici şeyhlikten sonra babasının vefatıyla da Hüdâyî Âsitânesi'nin 22. post-nişîni olmuştur. İşte böylesine yoğun bir tasavvufî kültürün içinde yetişen ve bütün hayatına tasavvufî neş'e hükümrân olan Abdurrahman Nesib Efendi, vefatına dek yirmi dört sene bu makamda bulunmuştur. Ayrıca kendinden sonra post-nişînlik makamına oturan iki oğlu ve bir damadı da vardır. Mensup olduğu Celvetî Tarîkatı'nı Dîvân'da müstakil üç adet şiirde konu etmiştir

Ey Halvetî ey Halvetî

Kâmil olurmuş Celvetî

Vâsıl olurmuş Celvetî

Ben Celvetîyem Celvetî

Bindim bugün esb-i dile

Sürdüm anı doğru yola

Bu yoluma dönen gele²⁵

Ben Celvetîyem Celvetî

Tevhîd durur asl-ı usûl

Bulur yolum Hakk'a vüsûl

Giysem de ger bir kara çûl

Ben Celvetîyem Celvetî

Dâim anın handâniyem

Vaslı ile şâdâniyem

Mülk-i bekâ sultâniyem

Ben Celvetîyem Celvetî

Seyrân benim gönlümdedir

Cevlân benim gönlümdedir

Devrân benim gönlümdedir

²⁵ dönen/cümle

Ben Celvetîyem Celvetî

*Düm tek usûlun neylerem
Gül-bangımı çift eylerem
Durur durur âh eylerem
Ben Celvetîyem Celvetî*

*Ferhâd-veş âh eyledim
Mecnûn gibi zâr eyledim
Âhir anı yâr eyledim
Ben Celvetîyem Celvetî*

*Olmam sivâdan serseri
Ben neyleyen halvet yeri
Zâhirdedir Celvet eri
Ben Celvetîyem Celvetî*

*Gönlüm safâyîdir benim
Yolum Cilâyîdir benim
Pîrim Hüdâyîdir benim
Ben Celvetîyem Celvetî*

*Döndü sivâdan bu yüzüm
Allah' dadır iki gözüm
SEYYİD kulun budur sözüm
Ben Celvetîyem Celvetî(55b/234)*

.....
*Andelîb-i bâğ-ı şevkim²⁶ her demim âhdır benim
Cihânı tutdu feryâdım demdemim vâhdır benim
Bu fenâ bâğından elbet giderem yolum benim
Sorar isen Celvetîyem doğru râhımdır benim*

²⁶ Andelib-i bâğ-ı şevkim/Bülbül-i bustân-ı 'aşkıım

Bakmadım ben sağ u sola doğduğum günden berü
Kalmadım bir hatve girü gitmedim hiç ilerü
Durmamım halvetde çıkdım ki göreydim bir rû
Sorar isen Celvetîyem doğru râhımdır benim

Âteş-i 'aşk-ı İlâhî ile diller devr ider
Bu dilin devri demâdem zâhire te'sîr ider
Vâsıl-ı mahbûb olunca devrini tekmîl ider
Sorar isen Celvetîyem doğru râhımdır benim
Çünkü zâtiyem sıfâtı sensin ey halvet-nişîn
Vech-i Hak eşyâda zâhir ne durur bunda işin
Halveti itmâm idersen Hak olur dâim eşin
Sorar isen Celvetîyem doğru râhımdır benim

Fe'stakim emrin sen ey Halvetî tutmaz mısın²⁷
İstikâmet ehline irmez ziyân bilmez misin
SEYYİD'in râhına girüb müstakim olmaz mısın
Sorar isen Celvetîyem doğru râhımdır benim(56a/235)

.....
Bâreka'llâh Celvetîler kurdular bâzâr-ı Hû
Ahz u i'tâsı demâdem şu'le-i envâr-ı Hû

Âteş-i 'aşk ile yandı sâlikân-ı Celvetî
Ehl-i Celvet dervîşin gönlündedir efkâr-ı Hû

Mâsivâdan yumdular göz kayd-ı cândan geçdiler
Gayre bakmaz oldular gördükleri dîdâr-ı Hû

Celvetîler cân ü dilden Hakk'a 'âşıkıdır müdâm
Dü cihânda 'âşika besdir cemâl-i yâr-ı Hû

Kalmadı anlarda varlık mâsivâdan yok nişân

²⁷ "Fe'stakim Ke-mâ ümirte" emrini tutmaz mısın

Daldılar tevhîd ü zikre anlar ezkâr-ı Hû

Mazhar-ı sırr-ı İlâhîdir 'avâlim ser-te-ser

Bir nigâh it 'âleme kim andadır gülzâr-ı Hû

Râh-ı Celvet râh-ı Halvet ikiden maksûd bir

SEYYİDÂ mahbûb-i Hak'dır vâsıl-ı esrâr-ı Hû(25b/87)

Abdurrahman Nesib, hem tarîkattaki yolu olan Celvetîlik'i hem de bu yolda rehberi olan Aziz Mahmud Hüdâyî'yi isim vererek zikreder:

Pîrim Hüdâyî'dir benim

Ben Celvetîyem Celvetî(55b/234)

Pîr-i Mahmûd Hüdâyî bendesiyem dünyâda

'Âlem-i 'ukbâda dahî sâyesinde kıl mekîn(50b/214)

Mürşidsiz olan mürîd maksadına ulaşamayıp nefis ve şeytan elinde zebûn olur.²⁸ "Mürşidi olmayanın şeyhi şeytandır" sözü tasavvuf çevrelerinde hüsn-i kabul görmüştür. İşte bu ifadenin nakarat beyit halinde yer aldığı şiir Abdurrahman Nesib'in de tasavvufî kişiliğinin bir sonucu olsa gerektir:

Zikr ü tevhîdi idersin yâ niçün ğâfil dilin

Şeyh-i kâmil dâmenin tut anda olsun dü-elin

Şâh-ı 'âlem-gîr de olsan sana bir mürşîd gerek

Şeyh-i kâmil dâmenin tut anda olsun dü-elin

Emr idüp Mûsâya didi gel yürü sen Hızra var

Şeyh-i kâmil dâmenin tut anda olsun dü-elin

Nice şâh nice bende tutdular şeyh dâmenin

Şeyh-i kâmil dâmenin tut anda olsun dü-elin

Gerçi 'ilm ile olursun 'asrının bir dânesi

²⁸ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 246. (İsmail Hakkı Bursevî, *Şerh-i İlâhî-i Hacı Bayrâm-ı Velî*, Süleymaniye Ktp., Halet Ef. 724/1'den naklen)

Şeyh-i kâmil dâmenin tut anda olsun dü-elin

*Ger tarikat hem hakikat n'idügin sen bilmeğe
Şeyh-i kâmil dâmenin tut anda olsun dü-elin*

*Sen hidâyetle dalâlet yolların fark itmeğe
Şeyh-i kâmil dâmenin tut anda olsun dü-elin
Var mı şeyhin SEYYİDÂ ol râh-ı Hakk'ı gösterir
Şeyh-i kâmil dâmenin tut anda olsun dü-elin(14a/27)*

Dünya ve dünyaya dâir makam ve şöhretin değerlendirilmesinde şair, mü'min duyarlılığı yanında tasavvufî bir öğretinin savunuculuğunu da üstlenerek yaklaşımını ortaya koyar:

*Sürûr u zevk-i fânîden ğam u hüzn bana yegdir
Nice sultân kabâsından hezâr pâre 'abâ yegdir*

*Bu fânînin kamû zevki değildir 'aynı mâtemdir
Safâsından bu dünyânın ğam ü cevr ü cefâ yegdir*

*Senin dârü'l-cinân ise eğer matlûbun ey zâhid
Mahabbet kasrına girüb bükâ'-ı dost bana yegdir*

*Serîr-i saltanat üzre bu dünyâ şâhı olmakdan
Kemâl-i fakr ile me'nûs olan elbet gedâ yegdir*

*Eşedd-i ğam içinde Enbiyâ vü Evliyâlardan
Bu 'âlem şâdî olmakdan cefâyâ ibtilâ yegdir*

*Cihânın şâhının SEYYİD hezâr ihsânına nisbet
Cenâb-ı Kibriyâ'dan zerre mikdârı 'atâ yegdir(45b/186)*

Öteden beri yapılan zâhid ve rind karşılaştırmalarında zâhid, katı, yobaz ve riyâkârdır. Rind ise aşk ve ma'rifet şarabını içip, Hakk'a ulaşma çabasındadır.

Nesîb Efendi de kaba ve aşrı sufilik taslayanları tenkit etmiş ve onların samimiyet ve beyanlarından emin olunmamayı tavsiye etmiştir:

*Zâhid-i bî- 'aşk elinden el-emân el-emân
Sûfî-i bî-rahm elinden el-emân el-emân*

*Sorma zühhâde bizi söyletme anı yok yere
Böyle ğaddârın dilinden el-emân el-emân
Gelse nedme durmaz istiğfâr tevbeler ide
Ol mürâ'î tevbesinden el-emân el-emân*

*Kohu-yı-i zühde bürütüdi vardığı her meclisi
Züh-d-i ca 'lî kohusundan el-emân el-emân*

*Elde tesbih belde misvâk halkı aldadub gezer
Pür riyâ tesbih çitından el-emân el-emân*

*Meclis-i âyine varsa ta 'n u teşnî 'dir sözü
Zâhid-i bârid sözünden el-emân el-emân*

*Görse âvâz ile devri hükm ider ki cümle mest
Böyle şerrârın şerrinden el-emân el-emân*

*Halvetinde câiz envâ '-ı menâhî sâlûsun
Öyle nâ-şayân işinden el-emân el-emân*

*Cennet-i a 'lâyı ister yimek ü içmek için ol
İmtilâsız mi 'desinden el-emân el-emân*

*Olma hem-dem itme sohbet SEYYİDÂ anlar ile
Zâhid-i nâdân yüzünden el-emân el-emân(30b/113)*

.....

*Sakınub sorma bizi sen ol kuru zâhidlere
Zâhidin zannında zîrâ cümlemiz dîvâneyiz*

*Keşf-i râz itmek olur mu kadr-i 'aşkı bilmeze
Anların 'inde Hak'dan bir gürûh-i bî-gâneyiz*

*Ta'n u teşni'den 'ibâret zâhidin her bir sözü
Böyle bil kim yanlarında bir kadirsiz dâneyiz(36b/142)*

Tasavvuf makamlarından “terk”in anlatıldığı şiirde aşkıta kendini kaybedip fenâ-fi'llah ile bütünleşen bir varlığın, Allah sevgisi dışında arzu ve talebinin olamayacağına işaretler, Abdurrahman Nesîb'in tasavvufî merhalesi hakkında da bir kanaate sahip olmaktadır:

*Dilde dâğ-ı iştiyâk var bende-i Üftâde'yem
Ehl-i tecrîdem sivâden fâriğ ü âzâdeyem*

*İtmezem aslâ ta'alluk bu cihânın kârına
Sîne-çâk oldum ğam ile mevertime âmâdeyem*

*Geçdi dil mâl ile mülkden câhe kılmaz i'tibâr
Soyunub şâl u kabâdan şimdi bir 'abâdeyem*

*Neylesün dünyâyı gönlüm böyle cânân var iken
İstemem ağyâr-ı Hakk'ı ol ulu Mevlâ'deyem*

*Zikr ü fikrim oldu Hak Hak dâimâ direm Allah
Yandı dil 'aşk-ı Hudâ'dan özge bir sevdâdeyem*

*İstemez iki cihâni²⁹ 'âşık-ı merdâneler
Anın'çün ben de ne dünyâ vü ne 'ukbâdeyem*

*Didem ağlar hem dahî su gibi çağlar SEYYİDÂ
Yandı 'aşk ile derûnum âh ile feryâdeyem(71a/314)*

²⁹ İstemez fânî cihânı

Aynı konuya ışık tutan bir başka şiirde ise bütün varlıklara kayıtsız kalarak Allah'la âşinâlık kesbettiği için şükür ve hamdettiğini, bir zamanlar mübtelâsı olduğu ayrılığın artık bittiğini, her nesi varsa terk ederek sevdiği Allah'a kavuştuğunu, mâsivâyâ ait lüzumsuzlardan soyunduğunu söyleyen Abdurrahman Nesîb, bir irfân sahibi edâsıyla dünya ve ukbâyâ da asla temâyül etmediğini söyler (71a/315)

Îlâhî aşka varlığını fedâ edenler, diğerlerine göre ender insanlardır. İşte bu durum âşıklar nezdinde merdânelerin nam saldıkları meydanlar olarak tarifini bulur. Dünya diyarının gerçek yüzünü görebilmek için aşk meydanına giren Hak âşıklarının talepleridir mâsivâyâ temâyül göstermemek. Nesîb Efendi, 'âşığa düşenin, kâmil bir mürşidin eteğine sarılmak olduğu konusunda ısrarlıdır:

Mâsivâyı terk idüb dârü'l-fenâdan giç hemin

Tâlib olma bî-vücûd ol budurur resm-i fenâ

Câme-i fakr u fenâyı şâh-ı devrân neylesün

Girmeyen meydân-ı 'aşka istemez fakr u fenâ

Eyle bir pîrin derinde 'ömr ifnâ bir zaman

Sen de elbetde olursun bu fenâyâ âşinâ(19a/54)

Zaman zaman öne çıkan bu sufi edâ, onu miskinliğe ve sosyal hayatın dışına itmemiş; Abdurrahman Nesîb, Ordu-yu Hümâyün'da (pâdişâh ordusu) vâzilik görevi gibi olması gereken yerlerde bulunup, gerek toplumsal ve gerekse ferdî çalışma ve gayretin içinde görünmüş, post-nişînlik görevinin yanında mûsikî ilimiyle de ilgilenip eserler ortaya koymuştur.

Sonuç

Abdurrahman Nesib Efendi, Osmanlı Devleti'nin "Yıkılma Devri" kabul edilen XIX. asırda yaşamış; sırasıyla III. Selîm, IV. Mustafa, II. Mahmud, I. Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad, ve II. Abdülhamid dönemlerini idrak etmiştir.

Din adamlılığı, edebî ve sanatkâr kişiliğinin yanında bir mutasavvıf kimliğiyle, aslında klasik anlamda bir tarikat ehli olmadığını ifade edemeyeceğimiz Nesib Efendi hakkında mevcut kaynaklarında doyurucu bir malumata yer verilmediği anlaşılmıştır.

Dinî ve tasavvufî edebiyat içinde değerlendirebileceğimiz faaliyet ve eserleriyle birlikte, merkezîyetçi anlayışla yönetilen bir tarikatın 22. postnişîliğini 24 yıl üstlenmiş bir mutasavvıf ve şair olan Abdurrahman Nesib'in hayatı, eserleri ve şahsiyetinin dinî-tasavvufî cephesi ele alınarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmamızda vardığımız sonuçları şu şekilde tespit etmek mümkündür:

Önemli tasavvufî şahsiyetlere sahip bir aileye mensup olan Abdurrahman Nesib'in babası Şeyh Rûşenî Efendi, âsitânedede 20 yılı aşkın şeyhlik yapmıştır. Onun da

babası Abdurrahman Efendi, Bursalı İsmail Hakkı'nın halifesi; dedesi Mustafa Efendi de Atpazârî Osman Efendi' nin halifelerindendi. Yine Kendisinin vefatından sonra iki oğlu sırasıyla âsitânenin şeyhliklerini üstlenmişlerdir.

Müntesip olduğu tarîkatın (Celvetilik) bizzat isminin zikredilerek üç adet şiire konu edilmesi, Abdurrahman Nesib'in mutasavvıf kişiliğinin şahsında bütün tasavvuf erbâbının kendi meşrebini öne çıkarma hassasiyetlerinin bir göstergesi kabul edilebilir.

Abdurrahman Nesib'in mutasavvıf kişiliğinin Kur'ân ve Sünnet'i kapsayan yanı sıra klasik İslâm mutasavvıflarından çok ayrı tutulmaması gerektiğini ifade ederken, meşayihlikten ve din adamlığından başka musîkîşinas tarafı onu belki de diğerlerinden ayıran en belirgin özelliği olduğunu söyleyebiliriz.

Yaptığımız araştırmalarda Mecmuâ ve Dîvânı'nın dışında herhangi bir eserine rastlamadığımız Nesib'in bazı kaynaklarda belirtilen üçüncü bir eserden bahsedilse de böyle bir eserin Mecmuâ'yla karıştırıldığını düşünmekteyiz.

Abdurrahman Nesib Efendi, tasavvufî şiirlerini aruz vezni ve Dîvân Edebiyatı nazım şekilleriyle yazmıştır. Dîvânı'nda kullandığı nazım şekilleri, Gazel, Kaside(Münâcât, Naat, Medhiye, Mesnevî), Tahmis, ve Lügazat'tır. Yine edebî sanatlardan telmih, iktibas, irsâl-i mesel, tekrîr, mecâz, istiâre, kinâye, cinâs, iştikâk vb. yer veren şairin esas kullandığı nazım şekli Gazel'dir. Bir dönem Ordu-yı Hümâyün vaizliği yapmış, uzun bir dönem postnişinlik görevini üstlenmiş bir mutasavvıf kimliğiyle Nesib Efendi'nin, aynı zamanda musîkî ilmine olan vukufiyetinin profesyonellik boyutunu ortaya koyan eserlere imza atmış bir musîkîşinâs oluşu onun şahsiyetinin en belirgin yönlerinden birini ortaya koyar. Şahsiyetinin ağırlık noktasını oluşturan mutasavvıf kişiliğine rağmen, bu anlayışın ifadesi olan "bir lokma bir hırka" Nesib için olmazsa olmaz değildir.

Dinî ve tasavvufî terminolojiyi iyi bilip kullandığına şahit olduğumuz şair, fikirlerini sade ve anlaşılır bir dille nazmetmiştir.

Kaynakça

KUR'ÂN-I KERİM VE ANLAMI , Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.

ABDURRAHMAN NESİB, *Dîvân*, Hacı Selimağâ Ktp., Hudâyî Kitapları, nr. 1268

-----, *Mecmuâ*, Hacı Selimağa Ktp., Hudâyî Kitapları, nr.1806.

ABDÜLBAKİ, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân*, İstanbul, 1984.

AĞAKAY, M. Ali, *Türkçe'de Mecazlar sözlüğü*, Ankara, 1949.

AHMED CEVDET PAŞA, *Belâğât-ı Osmaniye*, İstanbul, 1310.

-----, *Tezâkir-Tetimme-*, nşr. Cevdet Batsun, Ankara, 1967.

AHMED VEFİK PAŞA, *Lehçe-i Osmanî*, İstanbul, 1306.

AKALIN, L. Sami, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1966.

- AKAY, Hasan, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, Ankara, 1995.
- AKSEKİ, Ahmed Hamdi, *İslâm Dini*, Ankara, 1972
- AKSOY, Ö. Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara, 1971.
- ALBAYRAK, Sadık, *Siyasî Boyutlarıyla Türkiye’de İslâmcılığın Doğuşu*, Risale Yayınları, İstanbul, 1989.
- ALİ ŞERMÎ-İ NAKŞİBENDÎ, “*Şerh-i Kelimât-ı İdris-i Muhtefî*”, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa, nr.419.
- ANNEMARIE SCHIMMEL, *İslâm’ın Mistik Boyutları*, İstanbul, 2001.
- ARAT, R. Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, Ankara, 1965.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
- AŞKAR, Mustafa, *Molla Fenârî ve V.Vücûd Anlayışı*, Ankara, 1993.
- , *Niyâzî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1998.
- , *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 2001.
- ATEŞ, Süleyman, *İslam Tasavvufu*, İstanbul, 1992.
- HÜDÂYÎ, Aziz Mahmud, *Hulâsatu’l-Ahbâr*, İstanbul, (haz. Kerim Kara), 1994.
- BABA, Sefer, *Istılahatı’s-Sufiyye fî Vatan-ı Asliye, Tasavvuf Terimleri*, Heten-Keten Yayınevi, İstanbul, 1988.
- BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, *Esmâu’l-Müellifin*, (haz. Mahmud Kemal İnal-Avni Aktunç), Maarif Basımevi, İstanbul, 1951-55.
- BALTACI, Cahit, *Tasavvuf Lügati*, Elif Neşriyat, İstanbul, 1981.
- BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
- BİLGİN, A.Azmi, *Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı*, İlmi Araştırmalar, S. 1, İstanbul, 1995.
- , *Ümmî Sinan Divânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.
- BURSALI MEHMED TAHİR, *Osmanlı Müellifleri*, I, II, III, İstanbul, 1333.
- CALVERLEY, E. F., “*Nefs*”, İA, VIII, 1988.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara, 1977.
- CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1993.
- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

- ERGÜN, Saadettin Nüzhet, *Türk Şairleri*, I-III, İstanbul, 1946.
- , *Dîvân Şiiri*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1955.
- , *Melâmîlik ve Melâmiler*, Gri Yayınları, İstanbul, 1992.
- , *Mevlânâ Celâleddin Rumî*, İstanbul, 1985.
- , *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1966.
- GÜNDOĞDU, Cengiz, *Bir Türk Mutasavvıfı, Abdülmecid Sivâsî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, trz.
- HACI BEKTAŞ VELÎ, *Makâlât*, (Esad Coşan), Sadeleştiren, Hüseyin Özbey, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1994.
- HAFIZ-I ŞİRÂZÎ, *Dîvân*, (trc. Abdülbaki Gölpınarlı), Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları İstanbul, 1988.
- HASKAN, Mehmet Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, I, 2001.
- HÜSEYN DESTGAYB, *Nefs-i Mutma'inne*, (trc. Aziz Çınar-Şefik Onar), İstanbul, 2001.
- HÜSEYİN VASSAF, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), III, Kitabevi, 2006.
- IŞIN, Ekrem, "*Tarikatlar*", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1994.
- İBN HALDUN, *Şifâu's-Sail*, (trc. Süleyman Uludağ, Tasavvufun Mahiyeti), Dergah Yayınları, İstanbul, 1977.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 1969-1971.
- İPEKTEN, *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- , *Türk Edebiyatı Kaynaklarında Türkçe Şuarâ Tezkireleri*, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Ders Notları, 1986.
- İPEKTEN, Haluk-İSEN, Mustafa, *Basılı Dîvânlar Kataloğu*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- İSEN, Mustafa, MACİT, Muhsin, *Türk Edebiyatı'nda Tevhidler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- İZ, Fahir, *Eski Türk Edebiyatı'nda Nazım*, I-II, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- İZ, Mahir, *Tasavvuf*, İstanbul, 1969.
- KARA, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılar'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayıncılık, Bursa, 2008.
- , *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1983.

- , *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul, 1990.
- , *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- KANAR, Mehmet, *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1993.
- , *İslâm-Türk Edebiyatı'nda Kırk Hadis*, İstanbul, 1954.
- KAŞÂNÎ, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), İz yayıncılık, İstanbul, 2004.
- KIRKKILIÇCI, Ahmet, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1968.
- KOSAL, Cüneyt, *99 Makamla İlahiler*, İstanbul, 1994.
- KURNAZ, Cemal, “felek”, DİA, XII, 1995.
- , *Münâcât Antolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- KURT, Metin ve diğerleri, *Türkiye Tarihi*, III, İstanbul, 1988.
- KUTUB, Seyyid-Sehbar A. Cude'es, *K. Kerim'den Dinî Hikâyeler*, (trc. Mustafa Runyun), Hisar Yayınları, 1977.
- (*Külliyât-ı Fuzûlî*) : *Gazeliyyât*, Yeni Şark Kitapları Yayınları, 1924
- LEVEND, Agah Sırrı, *Dîvân Edebiyatı*, (*Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhûmlar*), İstanbul, 1980.
- , *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (trc. Metin Kırıatlı), İstanbul, 1988.
- MACDONALD, D.B., “Hakikat”, İA., V, 1988.
- , “Kader”, İA., VI, 1993.
- MEHMED RÛŞEN, *Mecmûa-yı İlâhiyyât*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hudâyî Kitapları, nr.1804.
- MEHMED SÛREYYA, *Sicill-i Osmânî* (Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye), III, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1311.
- MENGİ, Mine, *Dîvân Şiiri'nde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991.
- , *Eski Türk Edebiyat Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.
- MERMUTLU, M. Sait, *Abdurrahman Nesib Efendi, Hayatı, Dinî-Tasavvufî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tahlili*, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Şanlıurfa, 2010.

- MUALLİM NÂCÎ, *Lûgat-ı Naci*, İstanbul, 1987.
- MUSTAFA AFYONKARAHİSÂRÎ, *Ahter-i Kebir*, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1310.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, 1995.
- ONAY, A.Talat, *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- ÖZCAN, Nuri, *Abdurrahman Nesib Efendi*, DİA,.I, 1988.
- , *Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesi'nde Hizmet Etmış Mûsiki-şinâs Şeyhler* (Üsküdar Sempozyumu III, -Aziz Mahmud Hudâyî- 20-22 Mayıs 2005.
- ÖZÖN, M.Nihat, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1959.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar(Türkiye)*, II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.
- , *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, I, II, III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1969-76.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-II-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul, 1993.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- , *Dîvân Edebiyatı*, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1998.
- PEKOLCAY, Necla, *İslâmî Türk Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1994.
- , *İslâmî Türk Edebiyatı'nda Şekil ve Nev'ilere Giriş*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1994.
- , *İslâmî Türk Edebiyatı'nın Eski Metinlerinde Sık sık Adı Geçen Şahsiyetler*, Diyanet Dergisi, XI, Ankara, 1970.
- REVNAKOĞLU, Cemaleddin Server, *İstanbul Tekkeleri Tarihi Notları*, B/93, 160.
- SELAHADDİN UŞŞÂKÎ, *Şerh-i Gazel-i Niyazi-i Mısrî*, Süleymaniye Kütüphanesi, M. Halid Efendi, no. 459/1
- SELVÎ, Dilâver, *Kur'ân ve Tasavvuf -Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı*, Şule Yayınları, İstanbul, 1997.
- SUNAR, Cavit, *Melamilik ve Bektaşilik*, Ankara, 1975.
- , *Tasavvuf Tarihi*, Ankara, 1974.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicilli Osmanî*, İstanbul, 1308.
- ŞAHİDÎ, İbrahim, *Gülşen-i Tevhid*, (trc. Mithat Bahârî Beytur), Kırkambar Yayınları, İstanbul, 2002.
- ŞAHİNER, Necmeddin, *Merâtib-i Tevhid Risâlesi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Tarikatlar ve Mezhepler Tarihi*, İstanbul, 1964.

- ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kamûsu'l-A'lâm*, İstanbul, Mihran Matbaası, 1302-1316.
-----, *Kamûs-i Türkî*, İstanbul, 1992.
- ŞENGEL, Ali Rıza, *Türk Mûsikîsi Klasikleri*, I-VIII, İlâhiler (haz. Yusuf Ömürlü) Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1979.
- TARLAN, Ali Nihat, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1981,
- TATLISU, Ali Osman, *Esmâu'l-Hüsna Şerhi*, İstanbul, trz.
- TÖRE, Abdülkadir, *Türk Mûsikîsi Klasikleri*, İlâhiler,(haz. Yusuf Ömürlü), Kubbealtı Neşriyat, VI, İstanbul, 1979.
- TÜRER, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Sehâ Neşriyat, İstanbul, 1995.
- TÜRK DİLİ, *Türk Şiiri Özel Sayısı*, II (Divan Şiiri), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- ULUDAĞ, Süleyman, *İslâm açısından Musiki ve Semâ*, İrfan Yayınları, İstanbul, 1976.
-----, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1975-77.
- YAKIT, İsmail, *Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992.
- YAZICI, Seyfettin, *Temel Dini Bilgiler*, Ankara, 1994.
- YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1971.
- YENİTERZİ, Emine, *Dîvân Şiiri'nde Na't*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- YILMAZ, Durmuş, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.
- YILMAZ, H.Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1994.
-----, *Aziz Mahmud Hudâyî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1999.
-----, "Aziz Mahmud Hudâyî" mad. DİA., 1991.
- YORGANCIOĞLU, Salim, *Üsküdar Dergahları*, Üsküdar Bel. Bşk.Yay, Üsküdar, 2004.
- YÜCER, H.Mahmut, *Abdurrahman Nesib Efendi ve Eserlerindeki Bazı İlâhileri*, (Uluslararası Aziz Mahmud Hudâyî Sempozyumu, 20-22 Mayıs, 2005)
-----, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XIX.Yüzyıl)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.